

Lite historik

I Haparandabladet av den 4 juli 1981 finns de allra första diskussionerna om ”meän kieli”. Matti Kenttä och jag ställer frågan: ”Männe meän kieli är svenska eller finska?” Vi var nog i början av den uppfattningen att det är viktigt att utveckla och bygga ”meän kieli” som en bro till finskan. Jag ser att den tanken ännu uttrycks i en antologi som utkom 1986.

Året innan, 1985, utkom den första romanen på meänkieli, *Lyykeri*, som jag gav ut på det nystartade förlaget Kaamos, som skulle ge ut meänkielispråkig litteratur. Två år senare framfördes den första teaterpjäsen, *Kuutot*, även den författad av mig.

Vid den tiden hade vi börjat inse att diskussionerna om vårt språk var en dialekt eller ett språk var rätt meningslösa. Om en munart är språk eller dialekt är inte någon språkvetenskaplig fråga överhuvudtaget. Meänkieli kunde vara en finsk dialekt eller ett eget språk – om man så beslutar. Kriteriet, som jag då framförde var att en munart är ett eget språk om den inte omges av sin huvudvariant. Detta gällde meänkieli på den svenska sidan medan meänkieli i Finland omges av finskan. Därför fanns det anledning att se meänkieli som ett eget språk. Vi började alltså skriva ”meän kieli” som ett sammansatt ord: meänkieli.

Meänkielidagen den 27 februari

Föreningen Meänmaa beslöt vid 30-årsjubileet i Pajala den 27 februari 2018 att denna dag, den 27 februari i framtiden skulle firas som Meänkielidagen. Denna dag år 1988 proklamerades nämligen meänkieli som ett eget språk.

Ett 100-tal personer samlades i Pajala. Dagen började med två föreläsningar på Folkets Hus. Sedan samlades vi i Pajala kyrka, där professor Henning Johansson höll högtidstal och proklamerade att meänkieli nu var ett språk bland alla andra språk. Jag läste ur min nyutkomna översättning av Markusavangeliet, ”Tule Leevi fölhjyyn”. Sånggruppen Sisaret sjöng och kyrkoherde Hans Stiglund höll en betraktelse. Kommunalrådet i Pajala, Sture Fredriksson, blev den förste mottagaren av den budkavle som sändes ut. Ett fyrverkeri utanför kyrkan spred budskapet över bygden. Svensk TV var på plats och sände en stor del av högtiden i ”Café Luleå”.

Inslaget finns här: <https://bengtbohjanen.se/filmarkiv/>

Budkavle

Texten skriven i nämnda budkavle på renskinn undertecknades av oss som aktivt ville stödja vår (*tornedalska*)kultur: vårt språk, våra ortnamn, undervisningen om oss i skolan, vetenskap och konst. Kort sagt: utveckling för vår region.

Tolv år senare fick vi detta bekräftat av staten då meänkieli blev ett av Sveriges fem inhemska minoritetsspråk.

Skriftspråkets födelse och ekologi

På försättsbladet till pjäsen *Kuutot* står: ”Goethe talade också en grov dialekt. Dante skrev *Divina Commedia* på sin egen dialekt, och när han frågan varför, svarade han att han vill ära sin hemort, om det är möjligt.”

Så börjar ett skriftspråk gro, avlas och födas. Det kommer böcker, dikter, sånger, operor, pjäser, allt sådant som alltid skapat och skapar ett skriftspråk.

Det finns hundratals svenska dialekter. De finska dialekterna är många, men skriftspråket är ett. I Meänmaa finns också många dialekter men också ett utvecklat skriftspråk.

Meänkieli är ett av världens hotade språk. Varför dör språken? Vilka faktorer påverkar språkets ekologi?

Den ungerskfödde australiensiske lingvisten Stephen Wurm (1922-2001) har presenterat tankar om språkekologin.

Djur- och växtarter förlorar sin livskraft och förmåga att klara sig om det kommer en ny djur- eller växtart och om denna nya art är så dominerande att de ursprungliga arterna inte klarar av konkurrensen.

Detta är väldigt lätt att tillämpa på meänkieli och dess kulturella kontext. Det som händer i naturen sker också i språket och kulturen, om miljön och de sociokulturella kontexterna och miljöerna förändras. Ett språk som fungerat i århundraden, ja årtusenden, utsätts för stora omställningar, om det inte kan undvika kontakter och krockar. Det ursprungliga språket får problem. Det duger inte som verktyg inom ramen för den nya arten, det vill säga språket som tränger in. Resultatet blir detsamma över hela världen: det ursprungliga språket uppfattas inte som ett riktigt språk utan som ett sorgligt läte, i bästa fall som en dialekt. Det är bara ljud som härmar djuren, i vår kontext: älgens bröl. Exakt detta har sagts av *ummikon* (svensktalande) i olika sammanhang om meänkieli: älgarna talar det. Gruvengelska, *kruuvaengelskaa*, älgbröl, *hirvenmölinää*, och *siansaksaa*, som man säger på finska (svintyska), är några exempel på hur finsk- och svensktalande uppfattar meänkieli.

Språket som kommer in i den ursprungliga

språkmiljön erbjuder fördelar som de som talar områdets språk inte kan uppnå på sitt eget språk. Man klarar sig inte i de nya förhållandena på sitt modersmål. Vi har otaliga exempel på detta. Armén var en sådan miljö. Vi skrattar gott åt rekryten som för kompanichefen försökte förklara varför han kom för sent: *Ruumis oon istunu ja mie olen ollu maaperässä* (Liket har suttit och jag har varit i landsändan).

När ett språk dör, dör ett folk. Och förfäderna dör en gång till.

Vi behöver därför en ekofilosofi, inte bara ekologi.

Av allt detta följer att:

- A. Språket försvinner eller ersätts av ett blandspråk som är väldigt enkelt och fattigt.
- B. Det utsatta språket får därmed en ändå sämre ställning och uppfattas som mindre värt än tidigare. Dess användningsområde krymper mer och mer och det används bara för att håna språket, dess bärare och kultur. Det utsatta språket begränsas till vitsar och revyer.
- C. Det dominerande språket förändrar det ursprungliga språket och

därmed också kulturen. Ordförrådet förändras, syntaxen och formerna blir annorlunda. I meänkieli tar sveticismer över (*jällaakos tuossa vääkorsninkissa höökerreekli vai vänsterreekli*) och kan förvandla det ursprungliga meänkieli till en svensk dialekt.

D. Språket förlorar den prägel som är en del av de tidigare språk-användarnas traditionella kultur. Det börjar härma maktens språk och dess värdegrunder.

Språkvården är ett måste

Vi måste vårda språket. Varför? Alla språk är mer än språk, de speglar en egen världsbild och en hel kultur. Finskan kan varken spegla kulturen eller mentaliteten i Meänmaa. En *ummikko* (svenskspråkig) ser inte det en meänkielispråkig ser. När ett språk dör, dör ett folk och med det en hel tankevärld och livsåskådning. För att förhindra detta måste det till:

1. Skriftspråk
2. Grammatik
3. Ordböcker
4. Språkvård

Den meänkielispråkiga litteraturen har under årtionden vuxit. En grammatik på och i meänkieli utkom 1996

(Kenttä-Pohjanen) och på svenska *Meänkieli rätt och lätt* (Pohjanen-Muli), utgiven i fem upplagor.

Föreningen Meänmaa har gett ut tre ordböcker meänkieli-svenska-finska (A-R). Den fjärde delen utkommer under 2020. Föreningen har även ett fungerande språkråd som läser korrektur och redigerar texter. KEXI- författarförening fick snabbt 35 medlemmar. Förutsättningarna finns.

Bengt Pohjanen

Trespråkig författare, fil.dr.